

Maja Bonač

Avtorskopravno varstvo prevoda

Povzetek

V članku je predstavljen avtorskopravni sistem varstva prevoda, kot ga ureja *Zakon o avtorski in sorodnih pravicah* (ZASP). Prevod kot vrsta priredbe je stvaritev prevajalca; od drugih ga loči prevajalčev individualni prispevek, ki napravi prevod njemu lasten. Vendar vsak prevod ni avtorsko delo. Kdaj prevod doseže tisto stopnjo ustvarjalnosti, ki ji pravo zagotavlja avtorskopravno varstvo? Kdaj je prevajanje zgolj mehanično prestavljanje besed in kdaj kreativen, ustvarjalen proces? Kdo je avtor in kakšne pravice ima?

Abstract

The article presents the copyright protection of translation, based on the Slovenian *Copyright and Related Rights Act*. A translation as a sort of adaptation is a translator's creation; it is the translator's individual contribution that makes a translation his own. However, not every translation is copyright protected. When is the amount of creativity in translation high enough to be protected by the copyright law? When is translation only a mechanical transposition of words and when a creative process? Who is the author and which copyrights belong to the author?

1. Uvod

Prevod že od nekdaj igra vlogo posrednika med različnimi jezikovnimi skupnostmi. Zapiši o prevajanju in prevodih segajo v antiko, o tem pričajo številne latinske različice starogrških zapisov epike, dramatike, pa tudi pesniških in filozofskih besedil. O različnih pogledih na prevajanje so razpravljali že Cicero, Horacij in Hieronim, ki velja za prvega in najvplivnejšega prevajalca celotne Biblije v latinščino. Vsi so v svojih razpravah označili za temeljni problem pri prevajanju odločitve za dobesednost ali smiselnost. To vprašanje, ki se vleče skozi vso zgodovino razmišljanja o prevajanju in s katerim se translatologi ukvarjajo še danes, je izrazil že Cicero v dilemi ut interpretes – ut orator. Ali naj prevajalec deluje zgolj kot posrednik, ki pazi na to, da bi stvari povedal natančno tako, kakor jih je avtor, ali naj pri prevajanju misli tudi na to, kako bo sporočilo v prevedenem jeziku zvenelo čim bolj naravno in resnično?

Avtorji in avtorska dela torej obstajajo od

pradavnine, avtorsko pravo in s tem avtorsko pravico pa poznamo šele od 18. stoletja. Pravo daje avtorju izključno pravico, da dovoli ali prepove prevajanje svojega dela, hkrati pa zagotavlja avtorskopravno varstvo tudi prevajalcu s tem, ko prevodu pod določenimi pogoji priznava status avtorskega dela.

V članku je predstavljen avtorskopravni sistem varstva prevoda, kot ga ureja *Zakon o avtorski in sorodnih pravicah* (ZASP)¹. Prevod je duhovna stvaritev prevajalca; od drugih ga loči prevajalčev individualni prispevek, ki napravi prevod njemu lasten. Vendar vsak prevod ni avtorsko delo. Kdaj prevod doseže tisto stopnjo ustvarjalnosti, ki ji pravo zagotavlja avtorskopravno varstvo? Kdaj je prevajanje zgolj mehanično prestavljanje besed in kdaj kreativen, ustvarjalen proces? Kdo je avtor in kakšne pravice ima?

¹ *Zakon o avtorski in sorodnih pravicah*, Uradni list RS, št. 21/95, št. 9/2001.

2. Pojem prevoda

Pomen besede prevod (nem. die Übersetzung, angl. translation, fr. la traduction) je dvojen in označuje samo dejanje prevajanja in tudi njegov učinek, vzrok in posledico. Vendar je v praksi in tudi v pravu s prevodom mišljen predvsem rezultat »prestavitve besedila iz enega jezika v drugega«², ki prevajalca upravičuje do naslova avtorja³. Splošne definicije prevoda kljub njegovi pomembni in pogosti vlogi ni, obstaja pa jih najbrž ravno toliko, kolikor je teoretikov, ki se s tem vprašanjem ukvarjajo. Vsem je skupno, da gre za isto sporočilo, izraženo v jeziku, različnem od izvirnega, ki je s tem postalo razumljivo tudi pripadnikom druge jezikovne skupnosti. To je lepo povedal znani teoretik Jakobsen: »Prevod – to sta dve ekvivalentni sporočili v dveh različnih kodih. Se pravi isti pomen v dveh različnih jezikih.«⁴

Prevod je vrsta predelave, ki spreminja jezikovno obliko dela, vsebina prevajanega dela, njegova zgradba in potek misli pa ostajajo nespremenjeni. Taka jezikovna sprememba je duhovna stvaritev v smislu avtorskega prava, če je »plod posameznikovega ustvarjalnega dejanja in je prav zato enkratna in neponovljiva«⁵. Izražanje vsebine in zaporedja misli v drugem jeziku ni le mehanično prestavljanje besed, ampak je pri tem potreben ustvarjalen prispevek poustvarjalca, ki prevod prilagaja

zakonitostim in duhu drugega jezika. Prevod umetniškega, strokovnega ali uradnega besedila naj bo to tudi v ciljnem jeziku, ne pa zgolj skupek okorno prevedenih besed, ki pomenko ustrezajo osnovnemu besedilu. Ne glede na vrsto prevoda (literarni prevod, prevod uradnega besedila ...) je intelektualno delo prevajalca vedno potrebno. Zato je »vedno treba dati varstvo stvaritvi poustvarjalca, da je le razvidno, da je resnično samostojna, da ni le gola izvedba osnovnega dela«⁶.

S pravnega vidika gre pri prevodu za take jezikovne predelave, ki so posebej pomembne, zato je varstvo teh predelav v okviru avtorskopravnega varstva tudi zakonsko urejeno. ZASP prevod obravnava v 7. členu pod skupnim naslovom »predelave avtorskih del« in ga šteje za samostojno avtorsko delo, če je individualna intelektualna stvaritev. Gre za t. i. odvisna ali derivativna dela (œuvres de seconde main), stvaritve, ki izvirajo iz drugega dela ali gradiva⁷, pri čemer je prispevek njihovega avtorja, prevajalca kljub temu dovolj pomemben, da jih pravo pod določenimi pogoji šteje za novo, samostojno avtorsko stvaritev. Zakon razlikuje med prevodom avtorskega dela in prevodom drugega gradiva (del v prosti uporabi in nevarovanih stvaritev), posebej pa obravnava prevode uradnih besedil.⁸

² Petit Larousse en couleurs, dictionnaire encyclopedique pour tous, Librairie Larousse, Paris 1980.

³ Janvier, E.: Vous avez dit auteurs?, RIDA 107, januar 1981, str. 3–21.

⁴ Kalan, V.: Prevajanje filozofije, okrogla miza, 16. prevajalski zbornik, Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Ljubljana 1992.

⁵ Jerman, F.: Književni prevod in nacionalna identiteta, 17. prevajalski zbornik, Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Ljubljana 1993, str. 11–14.

⁶ Cigoj, S.: Zbirka člankov in razprav o avtorskem pravu, Pravna fakulteta v Ljubljani, Ljubljana 1970, str. 11.

⁷ Štampihar, J.: Avtorsko pravo, Gospodarski vestnik, Ljubljana 1960, str. 24.

⁸ Za prevod besedila, ki je avtorsko delo, prevajalec potrebuje dovoljenje avtorja dela oziroma imetnika avtorske pravice, druga dela (dela v prosti uporabi, za katera je varovalna doba že potekla, in nevarovane stvaritve) pa se smejo prosto prevajati. Uradna besedila in prevodi teh besedil, kadar so kot taki objavljeni, ne uživajo statusa avtorskega dela, čeprav morda izpolnjujejo zakonske

3. Avtorskopravno varstvo prevoda v zgodovini ...

Literarni prevod se je na evropskem koncu sveta razmahnil v obdobju rimske antike s številnimi latinskimi različicami starogrških epov, tragedij in komedij, pa tudi pesniških besedil. Ti prevodi se hote niso strogo držali izhodiščnih besedil, zato bi jih bilo glede na današnje pojmovanje prevoda primerneje označiti za priredbe, adaptacije, skratka za izrazite prilagoditve izvirnikov bralcem in poslušalcem iz drugačnega okolja, z drugačno kulturo in življenjskim slogom. Tako prirejeni prevodi torej niso upoštevali tedaj še neznanega pojma – avtorskih pravic ustvarjalcev grških izvirnikov.⁹

Tudi za slovensko kulturo lahko upravičeno trdimo, da vse od Brižinskih spomenikov sloni na prevajalstvu.¹⁰ Prevod je bil za nastanek slovenske književnosti velikega pomena. Naj za ponazoritev omenim Trubarjev in Dalmatinov prevod Biblije v 16. stoletju, Linhartova prevoda in priredbi Richterjeve Županove Micke in Beaumarchaisove Figarove svatbe (to je Linhart preimenoval v *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*) v razsvetljenstvu, Prešernove prevode Petrarce in Byrona ter kasnejše Župančičeve prevode Shakespeara konec 19. stoletja. Vendar so vsi ti prevodi in priredbe nastali neodvisno od avtorskopравnih omejitev, kakršne poznamo danes.

Zgodovina avtorskega prava se je na evropski celini začela šele s francosko revolucijo.

pogoje (ZASP, člen 9). Več v 5. in 7. poglavju.

⁹ Stanovnik, M.: Od besede do besedila v literarnem prevodu, 20. prevajalski zbornik, Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Ljubljana 1996, str. 43–52.

¹⁰ Moder, J.: Prevod kot sestavni del narodove identitete, 17. prevajalski zbornik, Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Ljubljana 1993, str. 14–18.

Pred tem so vladarji podeljevali posameznim tiskarjem t. i. privilegije¹¹, na podlagi katerih so imeli ti izključno pravico tiskanja in razpečavanja knjig na ozemlju teh vladarjev, avtorji sami pa od privilegijev niso imeli nobene koristi.

Avtorska pravica, kot jo razumemo danes, je bila kot »pravica izdajanja« najprej uzakonjena v Veliki Britaniji, in sicer leta 1709 v Copyright Actu. Vendar je v angleškem pravu vse do sprejetja avtorskega zakona leta 1911 veljalo, da je obdelava dopustna vedno, kadar se pri tem uporabi druga izrazna oblika; dovolj je, da se besede ne kopirajo. Tako do leta 1911, ko avtorskopravno varstvo ni bilo več priznано samo obliki besed, prevod, ki ga angleško pravo šteje za adaptacijo, ni pomenil nedopustnega posega v tuje delo, saj pri njem niso nikoli uporabljene iste besede kot v izvirniku.¹²

Prevod je tista vrsta obdelave, ki si je v zgodovini najprej izborila priznanje. Potem ko sta bili v 18. stoletju uzakonjeni obe temeljni avtorski upravičenji – pravica izdajanja in pravica javnega predstavljanja, je bila pravica prevajanja v drug jezik ali narečje kot nova, odvisna avtorska pravica z zakonom priznana v 19. stoletju.¹³ Pravica prevajanja je bila pri nas avtorju izvirnika z nekaterimi omejitvami priznana že s cesarskim patentom iz leta 1846¹⁴, po katerem si je moral avtor izvirnika pravico prevoda pridržati, ta pridržek pa je imel veljavo eno leto.¹⁵ Od tedaj so jo priznavali tudi vsi kasnejši avtorski zakoni. Po mnenju dr. Štempiharja je bil status avtorskega de-

¹¹ Prvi tak privilegij je bil podeljen leta 1469 v beneški republiki.

¹² Cigoj, S.: Avtorska pravica obdelave in priredbe v mednarodnem in primerjalnem pravu, ZZR 1984, Ljubljana, str. 13.

¹³ Štempihar, J.: Avtorska ..., str. 15.

¹⁴ Štempihar, J.: Avtorska ..., str. 75.

¹⁵ Štempihar, J.: Avtorska ..., str. 12.

la prevodu izrecno priznan šele z zakonom o varstvu avtorske pravice iz leta 1957, pred tem je veljal samo kot storitev.¹⁶

4. ... in danes

4.1. Tuje ureditve

Pregled avtorskopравnih ureditev drugih držav (ameriški Copyright law, angleški Copyright, Designs and Patent Act, nemški Urheberrechtsgesetz, francoski Code de la propriété intellectuelle) pokaže, da je prevod kot vrsta predelave povsod varovan kot avtorsko delo, prevajalec pridobi na njem avtorsko pravico prevajalca, prevod pa mora dovoliti avtor izvirnika, ki se prevaja.

4.2. Konvencijske ureditve

Avtorske pravice ureja vsaka država posebej. Mednarodnega avtorskega prava, ki bi samodejno zavarovalo avtorje po vsem svetu, ni. Obstajajo pa nekatere mednarodne konvencije, ki jih države lahko sprejmejo in v skladu z zahtevami teh konvencij uredijo varstvo avtorskih del domačih in tujih avtorjev. Temeljni konvenciji o avtorskem pravu sta Bernska konvencija za varstvo književnih in umetniških del in Svetovna (univerzalna) konvencija o avtorski pravici. Bernska konvencija določa, da prevodi književnega ali umetniškega dela uživajo enako varstvo kot izvirna dela, vendar brez škode za avtorja izvirnega dela, ki ima izključno pravico svoje delo prevesti oziroma dovoliti prevod, Svetovna (univerzalna) konvencija pa prevodu izrecno ne priznava statusa avtorskega dela, pač pa priznava avtorju izvirnika izključno pravico, da delo prevede in objavi ter odobri prevod in objavo prevoda.

5. Kdaj je prevod avtorsko delo?

Prevod avtorskega dela ali drugega gradiva, ki je individualna intelektualna stvaritev¹⁷, je samostojno avtorsko delo. Za pomoč pri oprede-

litvi nekega dela za avtorskega so se v zakonodaji, sodni praksi in pravni teoriji izoblikovala tale merila oziroma predpostavke: stvaritev, duhovnost, individualnost, izraženost in področje ustvarjalnosti.¹⁸

5.1. Predpostavke avtorskega dela

a. *Stvaritev* je bistvena predpostavka, ki je izrecno predvidena tudi v vseh primerjalnih zakonodajah in predvsem pomeni, da mora biti avtorsko delo, v našem primeru prevod, rezultat človekovega ravnanja. Prevod je rezultat ustvarjalne dejavnosti prevajalca in temu pogoju večinoma tudi zadosti. Izjema so v zadnjem času različni računalniški prevajalni mehanizmi, taki prevodi pa so rezultat delovanja stroja oziroma računalniškega programa in jih zato ne moremo šteti za avtorsko delo.¹⁹

b. *Duhovnost* (ZASP uporablja izraz *intelektualnost*) pomeni, da gre za delo človekovega duha, duhovno stvaritev, hkrati pa opozarja, da je avtorsko delo t. i. imaterialna dobrina, netelesni proizvod, ki nastane in se izoblikuje v človekovem duhu, nato pa se od njega loči s tem, da se izrazi na ustreznih materialnih ali nematerialnih nosilcih (papir, digitalni zapis na disketi ali CD-ROM-u, kot datoteka v računalniku, zvok pri simultanjem ali konsektivnem prevajanju), ki so čutno zaznavni (beseda, zvok ...).²⁰ Duhovna stvaritev je misel, ki je dobila obliko.²¹

¹⁷ ZASP, člen 7, hkrati pa je treba upoštevati tudi generalno klavzulo, ZASP, člen 5/I. odst.: »Avtorska dela so individualne intelektualne stvaritve s področja književnosti, znanosti in umetnosti, ki so na kakršenkoli način izražene, če ni s tem zakonom drugače določeno.«

¹⁸ Trampuž, M., Oman, B., Zupančič, A.: Zakon ..., str. 30; Trampuž, M.: Avtorsko pravo in likovna umetnost, ČZ Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana 1996, str. 32.

¹⁹ Več v točki 6.2.

¹⁶ Štampihar, J.: Avtorska ..., str. 38.

c. *Individualnost prevoda*. Vsak prevod je lasten svojemu prevajalcu in ima individualne poteze. Individualnost je lastnost, ki prihaja od avtorja, izrazi pa se v njegovem delu; isto besedilo lahko prevede več prevajalcev, pa bo vsak prevod izraz miselnega procesa, znanja in izkušenj posameznega prevajalca, zato prevodi ne bodo nujno enaki.

Pojma individualnosti ne gre enačiti s pojmom izvirnosti, originalnosti, ki ga tudi uporabljajo nekateri avtorski zakoni. Prevod je lahko izviren samo v smislu »predstavljanja besed iz enega jezikovnega toka v drugega«²², nikakor ne more biti izvirna tudi njegova vsebina. Kajti vsak prevajalec poskuša delo v izvirniku čim bolj približati domači javnosti s tem, da vsebina dela ostane čim bolj neokrnjena.

Prav tako se z zahtevo po individualnosti dela ne zahteva novost, ki je pogoj za varstvo predmeta v patentnem pravu. Prevod lahko pomeni novost v tem smislu, da neko delo do tedaj sploh ni obstajalo v slovenskem jeziku, lahko pa gre tudi za nov, posodobljen prevod drugega prevajalca, ki je v slovenski jezik ponovno prevedel sicer že prevedeno delo (npr. Župančičev in kasnejši Jesihov prevod Shakespearove tragedije *Romeo in Julija*).

V zvezi z individualnostjo se še zahteva, da je ta na neki ustvarjalni ravni, ki pa se presoja znotraj posamezne kategorije del. To je pomembno prav pri vrednotenju ustvarjalnosti prevajalskega dela, kjer »so ustvarjalne možnosti zaradi objektivno manjšega maneverskega prostora že a priori omejene«²³.

č. *Izraženost*. Prevod mora biti na kakršenkoli način izražen tako, da je zaznaven za človeške čute. Ponavadi je prevod za zunanji svet zaznaven tako, da je fiksiran na nekem materialnem nosilcu, na primer natisnjen na papirju, shranjen v elektronski obliki na disketi, CD-ROM-u, v obliki podnapisov na filmskem traku, vendar to za opredelitev prevoda kot avtorskega dela ni pogoj. Konsekutivni ali simultani prevod ali tolmačenje na sodišču je prav tako avtorsko delo (pod pogojem, da so izpolnjeni drugi pogoji), čeprav v trenutku nastanka ni materialno fiksiran, ampak izražen z govorom. Prevod kot avtorsko delo je torej lahko izražen v kakršnikoli obliki in tudi ni pomembno, ali ga človek lahko zaznava neposredno (tako, da bere prevedeno knjigo) ali s tehničnimi pripomočki (prevod besedila, shranjen na disketi, je prepoznaven šele, ko disketo vstavimo v računalnik in zaženemo ustrezen program).

d. *Področje ustvarjalnosti*. Da lahko neko delo štejemo za avtorsko, mora spadati v eno izmed treh kategorij – znanosti, književnosti ali umetnosti. Prevod lahko uvrstimo v vsako od teh kategorij, seveda odvisno od tega, za kakšen prevod gre (prevod strokovnega članka, literarnega dela, zakona ...). Vprašanje uvrstitve konkretnega prevoda v eno izmed navedenih kategorij ni tako pomembno, saj prevod že zakon sam v 7. členu šteje za samostojno avtorsko delo pod pogojem, da je individualna intelektualna stvaritev.²⁴

5.2. Nebistveni znaki za opredelitev prevoda kot avtorskega dela

Poleg naštetih predpostavk, ki morajo biti hkrati izpolnjene, da lahko prevod štejemo za

²⁰ Trampuž, M., Oman, B., Zupančič, A.: *Zakon ...*, str. 30.

²¹ Cigoj, S.: *Zbirka ...*, str. 2.

²² Pavček, T.: Brv nad prepadoma, 17. prevajalski zbornik, Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Ljubljana 1993, str. 39–44.

²³ Trampuž, M., Oman, B., Zupančič, A.: *Zakon ...*, str. 32.

²⁴ ZASP, člen 7: »Prevodi, priredbe, aranžmaji, spremembe in druge predelave prvotnega avtorskega dela ali drugega gradiva, ki so individualna intelektualna stvaritev, so samostojna avtorska dela.«

avtorsko delo, obstaja še več okoliščin, ki za kvalifikacijo avtorskega dela niso relevantne. Prevod je štet za avtorsko delo, ne glede na njegov kvantitativni obseg (razen, kadar je ta tako majhen, da je njegova izvirnost prizadeta oziroma izgine), vloženi delovni trud prevajalca ter vložena finančna sredstva in stroške, ki jih je prevajalec z izdelavo prevoda imel. Stroški udeležbe na strokovnih seminarjih, jezikovnih tečajih in sredstva, vložena v nakup slovarjev in drugih pripomočkov, na opredelitev prevodov za avtorsko delo ne vplivajo. Prevod se lahko izrazi v obliki pisanega besedila ali govora, za opredelitev avtorskega dela ni bistveno, da je delo fiksirano na nekem materialnem nosilcu. Naše pravo tudi ne zahteva registracije dela, ta je pogoj v anglo-ameriškem avtorskem pravu, prevod postane avtorsko delo v trenutku stvaritve. Ni pomembna umetniška, estetska ali druga kakovost dela, prav tako ne, čemu je delo namenjeno (uporabni namen). Novost dela se upošteva le v smislu subjektivne novosti, to pomeni, da avtorsko pravo teoretično dopušča nastanek dveh identičnih avtorskih kreacij²⁵, pod pogojem, da sta avtorja ustvarjala neodvisno drug od drugega. Verjetnost stvaritve identičnega prevoda istega besedila je v praksi zelo majhna, razen pri t. i. šablonskih prevodih²⁶, katerih avtorstvo pa je v teoriji tako ali tako vprašljivo. Tudi zakonitost oziroma nezakonitost dela po večinskem mnenju v teoriji ni relevantna. Prevod je avtorsko delo, četudi je nastal brez dovoljenja avtorja izvirnika. Avtorsko delo nastane s samo stvaritvijo, protipravnost pa ne izvira iz dejanja stvaritve, ampak šele na primer iz objave dela. Tudi morebitna uveljavitev sankcij proti prevajalcu ne spremeni dejstva, da je avtorsko delo nastalo.²⁷

²⁵ V nemški literaturi t. i. Doppelschöpfungen.

²⁶ Več v točki 5.3.

²⁷ Trampuž, M., Oman, B., Zupančič, A.: *Zakon ...*, str. 32–34.

5.3. Prevod – avtorsko delo da ali ne?

Zakonsko varstvo uživajo samo avtorska dela. Katero delo štet za avtorsko, je eno temeljnih vprašanj avtorskega prava, odgovor nanj pa je ob upoštevanju pogojev iz generalne klavzule²⁸ treba poiskati v vsakem primeru posebej. Vsak prevod, ki je rezultat ustvarjalnosti avtorja in kot tak individualna intelektualna stvaritev v smislu določb ZASP-a, je avtorsko delo. Odločitev zakonodajalca, da natančnejša formulacija ni smiselna, se je izkazala za pravilno. Vrste avtorskih del so tudi v primerjalnem pravu našete zgolj primeroma. Ni področja človekovega ustvarjanja, za katerega bi lahko brez izjeme trdili, da je vsako delo, ki pri tem nastane, rezultat duhovnega, intelektualnega napora avtorja. Enako velja za prevajanje. Za posamezno vrsto prevoda lahko le z večjo ali manjšo verjetnostjo predvidevamo, koliko bo glede na zahtevnost, obliko in umetniškost prevajanega besedila prevajalec v izdelavo prevoda vložil znanja, miselnega truda, svojih zamisli in ustvarjalnosti. Glede na to je treba lastnost avtorskega dela priznati predvsem prevodom literarnih in drugih umetniških besedil, ki ustvarjalni avtorjev prispevek praviloma že predvidevajo. Ustvarjalna raven je nižja pri jezikovno in vsebinsko enostavnih besedilih. Tudi obseg prevedenega besedila za opredelitev avtorskega dela ne more biti bistvenega pomena v tem smislu, da bi daljši prevodi pomenili avtorsko delo, krajši pa ne. Taksativno naštevanje vrst prevodov, ki jim gre status avtorskega dela, bi v praksi nedvomno preprečilo marsikateri avtorskopравни spor, vendar na škodo prevajalcev, saj bi ti tako lahko večsah neupravičeno ostali brez avtorskopravne varstva.

Lastnost avtorskega dela imajo lahko tudi prevodi uradnih besedil (zakonskih in drugih besedil), vendar jim ZASP v javnem interesu

²⁸ Glej ZASP, člen 5 oziroma opombo št. 17.

avtorskopravno varstvo odreka, kadar so kot taki objavljeni²⁹.

Posebej je treba obravnavati prevode, ki jih opravijo računalniški programi³⁰. Delo stroja ni in ne more biti avtorsko delo. Avtorsko delo je lahko samo stvaritev, ki je proizvod človekovega ustvarjanja. ZASP v 10. členu za avtorja šteje samo fizično osebo, ki je avtorsko delo ustvarila. Stroj, v tem primeru računalnik, deluje po vnaprej danem sistemu ukazov, zato o kakršnemkoli intelektualnem prispevku uporabnika računalniškega programa za prevajanje ne moremo govoriti. Prispevek osebe, ki da računalniku ukaz »prevedi«, pa je težko ovrednotiti kot ustvarjalno, intelektualno delo, ki bi zaslužilo avtorskopravno varstvo.

V zvezi s t. i. rutinskimi prevodi poslovnih pism, gledaliških programov, jedilnih listov in podobnega gradiva obstaja v teoriji več nasprotnih mnenj. ZASP jih s tem, ko govori tudi o predelavi »drugega gradiva«, šteje za avtorsko delo³¹, nekateri avtorji³² pa temu nasprotujejo. Na vprašanje, katero tovrstno delo je avtorsko in katero ni, bo odgovorila šele praksa. Slovenski zakon postavlja precej širok in raztegljiv okvir, zato bo verjetno nekje treba postaviti mejo. Vendar je ostro razmejiti med rutino in kreativnostjo težko. Kdaj je neki prevod šablonski, kdaj pa rezultat intelektualnega ustvarjanja, je resnično tudi dejansko vprašanje. Celo prevod jedilnega lista, za katerega navadno prevajalec potrebuje le izredno bogat besedni zaklad na kulinaričnem po-

dročju, je lahko avtorsko delo, če gre za prevod imena jedi, ki je značilna za neko pokrajino (npr. prekmurska gibanica, idrijski žlikrofi ipd.) in ustreznega izraza v drugem jeziku sploh ni. Za zdaj se taka vprašanja pojavljajo predvsem v teoriji, to kaže tudi izredno skromna sodna praksa na tem področju.

Bolj teoretično je vprašanje prevoda naslova. Naslov avtorskega dela, ki je sam po sebi individualna intelektualna stvaritev, uživa enako varstvo kot samo delo.³³ Kdaj pa je prevod naslova taka individualna intelektualna stvaritev, da zadosti zakonskim pogojem? Ali je prevod naslova sploh lahko avtorsko delo? Naslov kot sestavni del avtorskega dela je označba, ki delo praviloma na ustrezen in kratek način označuje. Še posebej zaradi te lastnosti se pri prevodu naslova zastavlja vprašanje, ali izpolnjuje zahteve, ki jih postavljata zakon in pravna teorija. Kvantitativni obseg dela pri kvalifikaciji avtorskega dela sicer ni odločilen, vendar pri manjšanju obsega ni mogoče preseči tiste meje, pri kateri ostane od avtorskega dela tako malo, da je njegova izvirnost prizadeta oziroma izgine.³⁴ Za prevod naslova Camusovega romana *L'étranger*, slovensko *Tujec*, bi težko trdili, da gre za avtorsko delo. Manevrski prostor prevajalca je tako majhen, da ne dopušča posebne kreativnosti. Vsakdo, tudi če ne obvlada francoskega jezika, lahko pogleda v slovar in pride do enakega rezultata, pri čemer bi njegovo dejanje težko opredelili kot ustvarjalno dejavnost. Prevod naslova je v takem primeru varovan skupaj s prevedenim delom samim. Drugače pa je z naslovi del, ki se pogosto ne dajo preprosto prevesti tako, da vsaki besedi v tujem jeziku poiščemo ustrezno v slovenskem jeziku, ampak jih je treba tudi smiselno prirediti. Za prevod takega naslova je nedvomno nujen večji intelektualni

²⁹ ZASP v 2. odstavku 9. člena določa, da so prevodi uradnih besedil z zakonodajnega, upravnega in sodnega področja avtorskoppravno varovani, razen če so objavljeni kot uradna besedila.

³⁰ Glej tudi točko 6.2.

³¹ Trampuž, M., Oman, B., Zupančič, A.: *Zakon ...*, str. 47.

³² Rehlinger, M.: *Urheberrecht*, str. 113; Dittich, R.: *Zum ...*, str. 139–164.

³³ ZASP, člen 6/I. odst.

³⁴ Trampuž, M., Oman, B., Zupančič, A.: *Zakon ...*, str. 33.

napor prevajalca in v posameznih primerih gotovo izpolnjuje zahteve, ki jih postavljata zakon in teorija za opredelitev nekega dela kot avtorskega. Kot primer naj omenim prevod naslova Salingerjevega romana *The Catcher in the Rye*. Salinger je roman o stiskah dijaka Holden Caulfielda naslovil z oznako človeka, ki opravlja neko posebno, nenavadno, neznano poklicno, športno ali priložnostno dejavnost. Identitete tega človeka in pomena njegovega početja ne bi bilo mogoče spraviti v jasno razvidno zvezo z romanom, če je ne bi proti koncu romana Holden, ki zgodbo sam pripoveduje, pojasnil: gre za junakovo samooznako, za njegovo idealno predstavo o samem sebi, za poklic in vlogo, v kateri bi se mladenič rad videl.³⁵ Naslov romana, ki je bil

³⁵ ... "You know what I'd like to be?" I said. /.../ "You know what I would like to be? I mean if I had a goddam choice."

"What?" /.../

"You know that song 'If a body catch a body comin' through the rye'? I like –"

"It's 'If a body meet a body coming through the rye!'" /.../ "It's a poem. By Robert Burns." /.../

She was right /.../ It is "If a body meet a body coming through the rye." /.../

"I thought it was 'If a body catch a body,'" I said. "Anyway, I keep picturing all these little kids playing some game in this big field of rye and all. Thousands of little kids, and nobody's around – nobody big, I mean – except me. And I'm standing on the edge of some crazy cliff. What I have to do, I have to catch everybody if they start to go over the cliff – I mean if they're running and they don't look where they're going I have to come out from somewhere and catch them. That's all I'd like to do all day. I'd just be *the catcher in the rye* and all. I know it's crazy, but that's the only thing I'd really like to be. I know it's crazy ..."

v slovenski jezik preveden dvakrat, je enkrat preveden kot Lovec v rži, drugič pa kot Varuh mlade rži.³⁶ Ustreznost enega in drugega je strokovno prevajalsko vprašanje, nedvomno pa je za tak prevod potrebna večja stopnja prevajalčeve ustvarjalnosti in iznajdljivosti, ki si zaslužita avtorskopravno varstvo.

5.4. Prevod – avtorsko delo ali storitev?

Za nastanek prevoda je potrebno veliko več kot samo izvrstno znanje in obvladovanje vsaj dveh jezikov – jezika, iz katerega se prevaja, in jezika, v katerega se prevaja. Prevajanje pomeni sposobnost razumevanja misli, ki jih je nekdo izrazil z nekimi jezikovnimi sredstvi, in njihovega ubesedenja v jeziku drugega ljudstva. S tem ni mišljeno le golo prestavljanje besed, temveč oblikovanje celote, ki je v prevedenem jeziku enakovredna izvirniku, vsebinsko in slogovno. To je ustvarjalni proces, v katerem prevajalec delu vtisne svoj individualni pečat, po katerem se ta prevod razlikuje od drugih prevodov istega besedila. Tako pojmovan prevod izpolnjuje vse pogoje, ki jih zakon in teorija postavljata za kvalifikacijo avtorskega dela.

Ali lahko prevod označimo tudi kot storitev, kot delo, ki ga nekdo opravi po naročilu drugega in navadno zanj prejme plačilo? Zavedati se je treba, da je storitev precej širši pojem od pravnega termina avtorsko delo in lahko zajema najrazličnejše dejavnosti, med drugimi tudi prevajanje. Nedvomno nastane precej prevodov na podlagi predhodnega naročila, prevajalcu pa naročnik za strokovno opravljeno delo plača. Prevod je torej lahko tudi storitev; vprašanje pa je, ali je vsak tak prevod avtorsko delo. Če so izpolnjene zakonske zahteve po stvaritvi, individualnosti, duhovnosti in izraženosti prevoda, ki spada v književnost,

Odlomek je iz romana J. D. Salingerja *The Catcher in the Rye*.

³⁶ Stanovnik, M.: Od besede ..., str. 43–52.

znanost ali umetnost, je tak prevod tudi avtorsko delo. Pri tej opredelitvi ni pomembno, da je bil prevod naročen in je prevajalec zanj prejel plačilo. Kadar pa je prevod zgolj mehansko prestavljanje besed, ki si po mnenju nekaterih teoretikov³⁷ ne zasluži avtorskoprnega varstva, ker ne zadošča zakonsko postavljenim merilom, to ne pomeni, da opravljeno delo ne more biti zgolj storitev, za katero gre prevajalcu plačilo. V to kategorijo bi lahko uvrstili t. i. šablonske prevode poslovnih pisem, navodil za upravljanje tehničnih aparatov, gledaliških programov in podobnega gradiva, za katere posebna ustvarjalnost ni potrebna oziroma je niti ne dopuščajo ter je zato avtorskopravno varstvo teh prevodov sporno. Enako velja za prevode, nastale z računalnikom, tem se status avtorskega dela prav tako odreka.

Vsak prevod, ki je avtorsko delo, je lahko tudi storitev. Čeprav nastane na pobudo naročnika, je rezultat prevajalčevega intelektualnega ustvarjanja in kot tak avtorskopravno varovan. Ne velja pa nasprotno; ni namreč nujno, da je vsak naročen in plačan prevod tudi avtorsko delo.

6. Avtor prevoda

6.1. Avtor je fizična oseba, ki je ustvarila avtorsko delo³⁸

ZASP temelji na načelu avtorstva, po katerem je avtor tisti, ki je delo ustvaril. Avtor prevoda je torej vedno prevajalec, oseba, ki je neko besedilo prevedla iz enega jezika v drugega. Vprašanje, kdo je konkretno delo ustvaril, je dejansko vprašanje. Za avtorja prevoda velja tisti, ki je kot tak na običajen način naveden

na delu ali pri objavi dela, dokler se ne dokaže nasprotno.

6.2. Računalnik ne more biti avtor

Stvaritev je individualni in duhovni podvig, ki ga je zmožen samo človek kot fizična oseba, zato računalnik oziroma računalniški program ne more biti avtor.

Prevajalec je lahko samo fizična oseba, kreacija prevoda kot avtorskega dela ni pravni posel, niti se zanj ne zahteva poslovna sposobnost ali animus creandi, stvaritvena volja. Zato stroja, na primer računalnika, ki s posebnim programom prevede besedilo iz enega jezika v drugega, ne moremo šteti za avtorja tako nastalega prevoda. Ustvarjanje je strogo osebna, individualna dejavnost, to pa procesi, ki potekajo znotraj računalnika po vnaprej danih ukazih, gotovo niso. V tem primeru se zastavi vprašanje, kdo je avtor tako nastalega prevoda. Avtor računalniškega programa za prevajanje (programer) to ne more biti, kajti s tem, ko je napisal program, se ne more šteti tudi za avtorja vseh bodočih prevodov, ki jih takrat, ko je pisal program, ni niti imel v mislih niti zanje ni mogel vedeti in so oziroma še bodo nastali neodvisno od njega. Sam računalniški program tudi ni avtor, ker ni fizična oseba. Ali je avtor lahko uporabnik takega programa, ki mu za izdelavo prevoda zadostuje zgolj povprečno poznavanje računalništva? Ali klik z miško na gumb »prevedi« lahko opredelimo kot tak individualni intelektualni dosežek, da bi lahko šteli za avtorja prevoda uporabnika programa? Menim, da za izbiro ukaza »prevedi« ni potreben poseben intelektualni napor (vsaj ne v takem smislu, kot ga zahteva ZASP), zato tudi uporabnik takega programa, ki mu za izdelavo prevoda ni treba poznati niti jezika, v katerega z računalnikom prevaja, po veljavnih določbah ZASP-a ne more biti avtor. Ali je potemtakem tako nastal prevod brez avtorja? Če na to vprašanje odgovorimo pritrdilno, bo v prihodnosti treba z za-

³⁷ Dittrich, R.: Zum Urheberrechtsschutz von Übersetzungen, UFITA 100/1985, str. 160: »Nur wo die Übersetzung sich in einen wörtlichen Übertragung erschöpft, ist der Bearbeitungscharakter ausnahmsweise zu verneinen.«

³⁸ ZASP, člen 10.

konom določiti, kdo se tedaj šteje za avtorja. Tako določbo že vsebuje angleški Copyright Act iz leta 1988.³⁹ Če glede na okoliščine ni človeka – avtorja, se za avtorja tako ustvarjenega dela⁴⁰ šteje oseba, ki je opravila vsa potrebna dejanja za nastanek dela. V teoriji se pojavljajo tudi zamisli o programerju in uporabniku kot soavtorjih⁴¹ del, ustvarjenih z računalnikom.

6.3. Pravna oseba ne more biti avtor

Avtor prevoda tudi ne more biti pravna oseba⁴², ki ima v delovnem razmerju prevajalce in je prevod nastal v okviru njihovih rednih delovnih dolžnosti, oziroma pravna oseba, ki je prevod naročila⁴³. Pravna oseba ne more us-

tvarjati, ustvarja vedno fizična oseba. Avtor prevoda, nastalega v delovnem razmerju, oziroma naročenega prevoda je prevajalec, in temu v vsakem primeru ostanejo neprenosljive moralne avtorske pravice⁴⁴, pravna oseba pa lahko pridobi izvedeno, derivativno avtorsko pravico, torej nastopa kot imetnik materialnih pravic, ki so bile nanj po zakonu ali s pogodbo prenesene (ZASP, členi 99–102).

7. Avtorske pravice

7.1. Splošno o avtorski pravici

Avtorska pravica je enovita pravica, iz katere izhajajo upravičenja osebnostne in premoženjske narave ter druga upravičenja. V vsakdanjem življenju jih imenujemo tudi moralne in materialne avtorske pravice ter druge pravice avtorja. Avtorju omogoča razpolagati z njegovo stvaritvijo in mu hkrati dovoljuje preprečiti drugim uporabo njegovega dela. Avtorska pravica je absolutna in učinkuje zoper vsakogar, to pomeni, da vanjo nihče ne sme neupravičeno posegati.

Ko govorimo o avtorskih pravicah v zvezi s prevodom, je treba vedno upoštevati njihovo dvostranskost.⁴⁵ Zakon daje varstvo prevodu, ki je samostojno avtorsko delo, hkrati pa varuje tudi izvirno delo, na podlagi katerega je prevod nastal. Avtorsko pravo torej varuje hkrati pravice avtorja izvirnega dela in tudi pravice prevajalca. Katere so te pravice in kakšna je njihova vsebina?

7.2. Avtorske pravice avtorja izvirnega dela

Prevod je odvisno avtorsko delo, kajti po naravi stvari je pogoj za nastanek prevoda po-

³⁹ Cornish, W. R.: Intellectual ..., str. 341: »... where the circumstances are such that there is no human author of such a work, the author shall be taken to be the person by whom the arrangements necessary for creation of the work are undertaken.«; enako tudi de Freitas, D.: The United Kingdom ...

⁴⁰ Angleški avtorski zakon dela, nastala na podlagi delovanja računalniškega programa, imenuje »computer-generated«. Nasprotno se dela, nastala s pomočjo računalnika, t. i. »computer aided«, štejejo za avtorsko delo. Računalnik v tem primeru avtor uporablja le kot orodje, s pomočjo katerega ustvarja.

⁴¹ Reh binder, M.: Urheberrecht, str. 95.

⁴² Pravna oseba je s pravnim aktom ustanovljena organizacija, skupnost oziroma ustanova, ki se ji priznava lastnost pravnega subjekta (npr. gospodarske družbe, društva, zavodi ...).

⁴³ Prav tako ne gre šteti za avtorja naročnika prevoda, ki je sicer fizična oseba. Avtor je vedno le prevajalec, naročnik pa lahko v soglasju s prevajalcem na prevodu pridobi materialne avtorske pravice. Naročnik prevoda, ki je fizična oseba, je v najboljšem primeru lahko soavtor, vendar le pod pogojem, da je

s svojim ustvarjalnim prispevkom k nastanku dela pripomogel tudi sam.

⁴⁴ Več o moralnih avtorskih pravicah v točki 7.4.1.

⁴⁵ Spaić, V.: Teorija avtorskega prava i avtorsko pravo u SFRJ, str. 91.

prejšnji obstoj drugega dela, ki je lahko, ni pa nujno, avtorskopravno varovano. Dela, ki niso avtorska oziroma je njihova varovalna doba že potekla, so v prosti uporabi in jih lahko vsakdo prevede. Kadar pa je izvirno delo avtorskopravno varovano, ima njegov avtor na svoji stvaritvi avtorsko pravico, sestavljeno iz moralnih in materialnih upravičenj, ki delujejo erga omnes, torej nasproti vsem, in jih mora spoštovati tudi prevajalec.

Odločilna pravica avtorja izvirnega dela je, da s tem delom razpolaga. Od njega je odvisno, ali bo kakršnokoli predelavo dovolil, in če jo bo dovolil, kakšno in v kakšnem obsegu. Med posebnimi pravicami predelave je tudi pravica prevajanja, glede te ima avtor običajno močan interes, da se ta pravica realizira.⁴⁶ Pravica prevajanja gre avtorjem slovstvenih del,⁴⁷ kamor spadajo poleg književnih del tudi govorna dela, besedila h glasbenim in dramskim glasbenim delom, dialogi kinematografskih del, strokovna in znanstvena besedila ...

Tudi ZASP v 33. členu⁴⁸ z izključno materialno avtorsko pravico predelave priznava avtorju monopol nad ustvarjalnimi posegi v njegovo delo in med pravicami, ki jih pravica predelave zajema, na prvo mesto postavlja

⁴⁶ Cigoj, S.: *Avtorska ...*, str. 14.

⁴⁷ Štempihar, J.: *Osnove ...*, str. 45.

⁴⁸ ZASP, člen 33: Pravica predelave.

»(1) Pravica predelave je izključna pravica, da se neko prvotno delo prevede, odrsko priredi, glasbeno aranžira, spremeni ali kako drugače predela.

(2) Pravica iz prejšnjega odstavka se nanaša tudi na primere, ko se prvotno delo v nespremenjeni obliki vključi ali vgradi v novo delo.

(3) Avtor prvotnega dela obdrži izključno pravico do uporabe svojega dela v predelani obliki, če ni s tem zakonom ali s pogodbo drugače določeno.«

pravico, da se neko delo prevede. Avtor bo tako svoje izključno premoženjsko upravičenje do prevoda realiziral enako kot pri drugih oblikah izkoriščanja dela. Lahko prevoda sploh ne bo dovolil, lahko bo delo prevedel sam, lahko pa bo s prenosom pravice prevoda to dovolil komu drugemu⁴⁹.

Vendar izraz *pravica prevajanja* po mnenju dr. Jurija Štempiharja ni natančen. Slovstveno delo lahko vsakdo prevede, ne da bi s tem kršil avtorsko pravico tvorca izvirnika, če to stori samo za svojo osebno rabo ali zabavo in tak prevod ni namenjen in dostopen javnosti.⁵⁰ Tisto, kar je avtorju izvirnega dela pridržano in česar drugi brez njegovega dovoljenja ne sme storiti, je javno priobčevanje prevoda.⁵¹

Prevod vsebuje bistvene poteze izvirnega dela, saj njegova vsebina, zgradba in potek misli ostanejo nespremenjeni, prevajalčev intelektualni napor pa je usmerjen v spremembo jezika in prav tako pomeni avtorsko delo. »Novo delo je predelana oblika starega, tako da se z izkoriščanjem novega zmeraj izkoriščata obe deli.«⁵² Zato je prav, da daje zakon avtorju izvirnega dela monopol tudi nad izkoriščanjem novonastalega, prevedenega dela⁵³, tako da avtor obdrži izključno pravico tudi do uporabe svojega dela v predelani obliki. Na uporabo in izkoriščanje prevoda imata tako vpliv oba, avtor prvotnega dela in prevajalec, uporaba prevoda brez soglasja enega od njiju pomeni kršitev njunih avtorskih pravic.

⁴⁹ Trampuž, M., Oman, B., Zupančič, A.: *Zakon ...*, str. 111.

⁵⁰ T. i. prosto uporabo ZASP obravnava v 53. členu.

⁵¹ Štempihar, J.: *Avtorska ...*, str. 75; enako tudi Rehlinger, M.: *Urheberrecht*, str. 110–115.

⁵² Trampuž, M., Oman, B., Zupančič, A.: *Zakon ...*, str. 48.

⁵³ Trampuž, M., Oman, B., Zupančič, A.: *Zakon ...*, str. 111.

Avtorju izvirnega dela pripadajo moralne avtorske pravice, ki so neodtujljive in neprenosljive. V zvezi s prevodom velja posebej omeniti pravico priznanja avtorstva⁵⁴ in pravico spoštovanja dela⁵⁵. Prva upravičuje avtorja do identifikacije avtorstva na delu, to v praksi pomeni, da ima avtor izvirnega dela pravico, da je tudi na prevodu svojega dela naveden kot avtor, če seveda sam tako želi. Pravilno je, da prevajalec navede še naslov izvirnega dela in druge podatke, ki omogočajo natančno ugotovitev izvirnika. Z moralno avtorsko pravico spoštovanja dela pa zakon varuje avtorja pred vsakršnimi nedovoljenimi posegi v njegovo delo, ne zgolj ustvarjalnimi, ki lahko povzročijo okrnitev avtorjeve osebnosti. Prevod nekega slovstvenega dela mora biti tak, da z ničimer ne posega v vsebino, zgradbo in potek misli izvirnega dela. Sprememba jezika originalnega dela ne sme pomeniti žaljivega posega v delo samo, niti ne sme biti žaljivo uporabljena, sicer obstaja možnost okrnitve osebnosti avtorja.

7.3. Avtorske pravice prevajalca

Prevajalec na svojem prevodu originalnega dela dobi avtorsko pravico prevajalca z enako vsebino, kot jo ima siceršnja avtorska pravica. Vendar je ta avtorska pravica odvisna od avtorske pravice na izvirnem delu. Predelava namreč, čeprav je individualna intelektualna stvaritev, vsebuje bistvene poteze prvotnega dela. Pogoj uporabe prevoda je tudi hkratna uporaba izvirnika. Razširjen prevod pomeni hkrati razširjeno izvirno delo v njegovi bistveni vsebini. Uporaba prevoda je torej nujno odvisna od dovoljenja avtorja originalnega dela, prav tako tudi od dovoljenja prevajalca, ker je prevod rezultat intelektualnega dela obeh. Ta odvisnost odpade, kadar izvirno delo ni več avtorskopravno varovano⁵⁶.

Prevajalčeva avtorska pravica nastane s samo stvaritvijo takoj, ko je neko delo prevedeno, in sicer neodvisno od dovoljenja avtorja izvirnega dela za prevod. Prevod je, če izpolnjuje zakonske pogoje, avtorsko delo in prevajalec dobi na njem avtorsko pravico; in to celo takrat, ko avtor izvirnega dela, ki ga je prevajalec prevedel, prevoda ni dovolil. Kdor na primer prevede roman brez avtorjevega dovoljenja, pridobi na prevodu avtorsko pravico, vendar prevoda ne sme reproducirati in distribuirati, dokler se avtor s tem ne strinja⁵⁷; sicer prevajalec krši avtorsko pravico originalnega avtorja. Avtorjevo dovoljenje za predelavo ni torej nič drugega kot privolitev v uporabo.

Prevajalčeva avtorska pravica je absolutna in učinkuje erga omnes. Varovana je torej proti vsakomur, ki prevod, torej prevajalčev prispevek, uporablja. To velja celo nasproti avtorju izvirnega dela. Če želi na primer avtor romana uporabiti prevod, katerega avtor je kdo drug, potrebuje njegovo dovoljenje, in to celo takrat, ko je prevajalec delo prevedel brez avtorjevega dovoljenja.

Da bi preprečili morebitne nesporazume in iz njih izvirajoče spore med avtorjem izvirnega besedila in prevajalcem, je v pogodbi o prenosu avtorske pravice prevajanja koristno natančno določiti, kakšno uporabo dela vsak od njiju dovoljuje.

Prevajalčeva avtorska pravica se nanaša le

⁵⁶ Po preteku varstvene dobe; več v točki 8.

⁵⁷ Prevajalec sme neko besedilo prevesti tudi brez dovoljenja avtorja besedila pod pogoji t. i. proste predelave, vendar le za svojo lastno uporabo; dokler tak neavtoriziran prevod ni dostopen javnosti, prevajalec s tem ne krši avtorske pravice originalnega avtorja. Glej tudi ZASP, člen 53, ki v prvi točki določa, da je predelava objavljenega dela prosta, če gre za zasebno ali drugo lastno predelavo, ki ni namenjena niti dostopna javnosti.

⁵⁴ ZASP, člen 18.

⁵⁵ ZASP, člen 19.

na njegov individualni intelektualni prispevek, torej le na njegov prevod, ne pa tudi na izvirno delo, ki ga je prevedel. Uporaba originalnega dela je neodvisna od prevajalčeve volje in ostane še naprej v izključni oblasti avtorja. Če gre za prevod dela v prosti uporabi, na primer ljudske pesmi, to ostane prosto še naprej in vsakdo ga lahko ponovno prevede, ne da bi s tem kršil prevajalčevo avtorsko pravico. Pri tem uporabniku ne škodi, če ljudsko pesem pozna le prek predelave oziroma prevoda. Vsekakor pa prevajalčevih individualnih intelektualnih »dodatkov« ne sme uporabiti. Če je tujejezični roman predelan v dramo ali film na podlagi prevoda tega romana, to ne prizadene prevajalčeve avtorske pravice, razen če se naslanja na prevajalčeve formulacije.⁵⁸

7.4. Posamezne avtorske pravice prevajalca

Bistvo avtorske pravice je, da pomeni monopol avtorja nad izkoriščanjem njegovega dela. Kot taka zagotavlja avtorju spoštovanje njegovih moralnih interesov in spoštovanje premoženjskih koristi od izkoriščanja njegovega dela. Prevajalec pridobi na prevodu enovito avtorsko pravico, iz katere izhajajo izključna moralna upravičenja (moralne avtorske pravice), izključna premoženjska upravičenja (materialne avtorske pravice) in druga upravičenja avtorja (druge pravice avtorja).⁵⁹

7.4.1. Moralne avtorske pravice

Moralne avtorske pravice (*droit moral*, *moral right*, *Urheberpersönlichkeitsrecht*) varujejo avtorja glede njegovih duhovnih in osebnih vezi z delom.⁶⁰ Avtor jih ne more prenesti na drugega niti se jim odpovedati; lahko jih uveljavlja le sam, če seveda to želi. Slovensko pravo jim priznava velik pomen in jih v

obliki štirih pravic ureja v členih 17–20 ZASP-a.

a. Pravica prve objave je izključna avtorjeva pravica odločiti, ali, kdaj in kako bo njegovo delo prvič objavljeno.⁶¹ Je prva izmed pravic, ki jih avtor uveljavlja, in povzroči pomembne pravne posledice.⁶² Prevajalcu daje možnost, da se odloči, ali bo svojo stvaritev, prevod posredoval javnosti ali ne. Do tega trenutka je namreč prevod, ki je rezultat njegove duhovnega ustvarjanja, sestavni del njegove osebnosti in edino prevajalec kot avtor je sposoben odločiti, ali je delo že zrelo za objavo.⁶³ Objava po ZASP-u pomeni, da je avtorsko delo z dovoljenjem upravičenca postalo dostopno javnosti. Čeprav je pravica prevajanja odvisna avtorska pravica, katere pogoj je dovoljenje avtorja izvirnega dela za prevod, je odločitev, ali, kdaj in kako bo delo odpustil iz intimne sfere, prepuščena prevajalcu. Avtor izvirnega dela nanjo ne more vplivati. Šteti je treba, da je s tem, ko je dal dovoljenje za prevod, prepustil prevajalcu tudi odločitev v zvezi s prvo objavo tega dela.⁶⁴ Način prve objave zakonsko ni določen, zato pridejo v poštev vsi

⁶¹ ZASP, člen 17.

⁶² Dokler delo ni objavljeno, ga ni mogoče izkoriščati, niti omejevati nekaterih upravičenj, ki jih zakon sicer dopušča. Z objavo začne teči tudi rok trajanja avtorske pravice.

⁶³ Trampuž, M., Oman, B., Zupančič, A.: Zakon ..., str. 72: »Gre za temeljno pravico avtorskega prava, ki jo avtor uveljavlja kot prvo pred vsem drugim avtorskopравnim razpolaganjem.«

⁶⁴ »... značilno za to stvaritev je, da je njen obstoj odvisen od avtorja prvotnega, temeljnega dela. Kakor hitro je ta pogoj izpolnjen in v okviru danega dovoljenja, je obdelava samostojna stvaritev. V okviru danega dovoljenja avtor prvega dela nima nikakih pravic več.« Več v Cigoj, S.: Avtorska pravica ..., str. 9–11.

⁵⁸ Rehinder, M.: Urheberrecht, str. 111–115.

⁵⁹ ZASP, člen 15.

⁶⁰ ZASP, člen 16.

primeri, ko se bo s prevodom lahko prvič seznanilo več ljudi, ki so zunaj prevajalčevega običajnega kroga družine ali kroga osebnih znancev (objava v dnevnem časopisu in drugem periodičnem tisku, v knjigi, recitacija prevedene pesmi, simultano tolmačenje na mednarodnem kongresu ...). Potem ko je ta pravica enkrat realizirana, se izčrpa.

b. Pravica priznanja avtorstva upravičuje prevajalca, da je na svojem prevodu imenovan kot avtor, bodisi z imenom in priimkom bodisi s psevdonimom⁶⁵ ali drugo avtorsko označbo, lahko pa navedbo avtorstva tudi prepove. Poleg tega mora prevajalec spoštovati enako pravico avtorja izvirnega dela in pri objavi prevoda vedno navesti tudi njegovo ime, če ta tako določi.

Pravico priznanja avtorstva je treba realizirati pri vseh oblikah telesnega in netelesnega izkoriščanja avtorskega dela. Njeno uresničevanje v zvezi s prevodi književnih, dramskih, strokovnih in podobnih besedil, objavljenih in izdanih v materialni obliki (v knjigi, reviji, časopisu), v praksi večinoma ni problematično, kajti navadno sta na takih delih navedena oba, avtor in prevajalec. Če eden ali drugi ni naveden, pomeni to kršitev avtorske pravice. Kako pa se ta pravica izvaja pri netelesnem izkoriščanju prevoda kot avtorskega dela? V mislih imam recitacije prevedenih pesmi ali odlomkov drugih prevedenih del na različnih javnih prireditvah. Izvajalec navadno pove, kdo je avtor predstavljenega besedila, ne pa tudi, kdo je delo prevedel. Ali to pomeni krši-

tev prevajalčeve avtorske pravice ali je morda dovolj, da je prevajalec naveden samo na programskem listu, ki ga prejme obiskovalec? Kaj pa če prevajalec ni omenjen niti na programskem listu oziroma teh sploh ni? Teoretično bi bil lahko odgovor na prvo zastavljeno vprašanje pritrdilen, v praksi pa se rešitve oblikujejo različno, upoštevajoč vse okoliščine posameznega primera. Avtor se lahko zahtevi po navedbi svojega avtorstva celo odpove, vendar je treba tedaj presoditi, ali je njegova pogodbeni ali molčeča odpoved dopustna ali morda preveč posega v jedro pravice do priznanja avtorstva. Pri rešitvi tega vprašanja igrajo pomembno vlogo tudi običaji, vendar se je treba v dvomu vedno odločiti v korist avtorja.⁶⁶ Odpoved zahtevi po navedbi avtorstva je logična posledica dejstva, da prevajalec ni dolžan uveljavljati svoje pravice do priznanja avtorstva in da lahko prevod objavi tudi anonimno. To pa ne pomeni, da se je odpovedal pravici priznanja avtorstva, saj je ta, kot druga moralna upravičenja, neodpovedljiva in neodtujljiva.

c. Pravica spoštovanja dela pomeni, da se avtor lahko upre skazitvi in vsakemu drugemu posegu v svoje delo ali vsaki uporabi svojega dela, če bi ti posegi ali ta uporaba lahko okrnili njegovo osebnost. Prevajalec mora najprej spoštovati to moralno upravičenje avtorja dela, ki ga prevaja, in delo prevesti strokovno in konsistentno, tako da njegova umetniška ali strokovna vrednost v drugem jeziku ni prizadeta. Varovan je tudi v svojih osebnih interesih; njegovo moralno pravico spoštovanja dela morajo upoštevati avtor izvirnika in drugi. Tako lahko prevajalec prepreči spremembo svojega prevoda, tudi če se avtor izvirnega dela z

⁶⁵ V nekaterih primerih lahko avtorji privolijo tudi v označevanje svojih del s firmo oziroma drugo oznako prevajalske agencije, torej pod neke vrste skupnim psevdonimom (npr. Prevajalci, d. o. o., namesto Janez Prevajalec). Da se izognemo nesporazumom v zvezi z nenavedbo avtorstva po poslovnih običajih, je priporočljivo, da se to vprašanje predhodno uredi s pogodbo.

⁶⁶ Trampuž, M., Oman, B., Zupančič, A.: Zakon ..., str. 78–79: »... Na splošno se moramo vprašati, ali obstajajo glede na vrsto dela upravičeni interesi avtorja, da bo v javnosti imenovan kot tak.«

njo strinja. Vendar bo to storil na podlagi moralne avtorske pravice do spoštovanja dela le, če bi taka sprememba prevoda utegnila prizadeti njegovo čast in ugled. Kadar pa sprememba ne pomeni žaljivega posega ali žaljive uporabe, ki lahko povzroči okrnitev prevajalčeve osebnosti, nedovoljena sprememba prevoda še vedno pomeni kršitev, vendar le kršitev prevajalčeve materialne pravice predelave. ZASP torej razlikuje med obema pravicama glede na vpletenost osebnega dejavnika: sprememba prevoda je z dovoljenjem avtorja prevoda dopustna, sočasen poseg v njegovo osebnost pa je vedno nedopusten in pomeni kršitev prevajalčeve moralne avtorske pravice.

č. *Pravica skesanja*⁶⁷ avtorju omogoča, da se glede prenosa katere izmed svojih materialnih avtorskih pravic premisli in prepove izkoriščanje svoje stvaritve. Prevajalec lahko kljub sklenjeni založniški pogodbi enostransko prekliče dovoljenje in vzame primerke svojega dela iz prometa. Prav tako lahko prepove javno uprizorjanje prevedenega dela (recitacijo pesmi, ki jo je prevedel, uprizoritev prevedenega dramskega dela ...), objavo prevoda strokovnega članka v periodičnem tisku in drugih publikacijah ali kakršnokoli drugo uporabo svojega prevoda, čeprav je ustrezno materialno avtorsko pravico že prenesel. Vendar lahko to stori samo, če ima za to resne moralne razloge in če imetniku predhodno povrne škodo, ki s tem nastane. Ob morebitnem ponovnem razpolaganju z avtorskimi pravicami v desetih letih po uveljavitvi pravice skesanja mora avtor prednostno in pod prvotnimi pogoji prenos pravic ponuditi prvotnemu imetniku.

7.4.2. Materialne avtorske pravice

Materialne avtorske pravice (*droit patrimonial, economic rights, Verwertungsrecht*) kot izključna premoženjska upravičenja varujejo premoženjske interese avtorja po načelu, naj

bo plačan za uporabo in izkoriščanje svoje stvaritve tudi, če uporabniku to ne prinaša gospodarske koristi. Njihova monopolna narava upravičuje avtorja, da izključno dovoljuje ali prepoveduje uporabo svojega dela, ki je dopustna le, če je avtor prenesel ustrezno materialno avtorsko pravico. V zvezi z uporabo in izkoriščanjem prevoda velja posebnost, da prevajalec o tem ne odloča samostojno, ampak pravice na svojem delu v prometu vedno prenaša skupaj z avtorjem prvotnega dela.⁶⁸

Načini in postopki uporabe oziroma izkoriščanja avtorskih del so številni,⁶⁹ predvsem pa za različne kategorije avtorskih del različni. Prevedeno delo se lahko izkorišča z reproduciranjem v telesni obliki (tako da se fiksira na nekem materialnem nosilcu, primerki dela pa se dajo v promet), v netelesni obliki (z javnim izvajanjem na kulturnih prireditvah in strokovnih srečanjih in javnim prenašanjem teh ter z radiodifuznim oddajanjem) in v spremenjeni obliki, torej v novem avtorskem delu, ki nastane s predelavo. Katere materialne avtorske pravice varujejo posamezen način uporabe oziroma izkoriščanja prevoda, kako se izvajajo in kakšne so njihove posebnosti?

a. *Pravica reproduciranja*⁷⁰ je klasična avtorska pravica in prevajalca upravičuje do izdelave in razmnoževanja telesnih primerkov lastnega avtorskega dela, tako da rezultat svojega intelektualnega ustvarjanja fiksira na kakršnikoli materialni podlagi (papir, tonski, filmski trak, disketa, CD-ROM ali drug medij) ali drugem nosilcu (v spominski enoti ra-

⁶⁸ Uporaba predelanega dela implicira tudi posredno uporabo izvirnika.

⁶⁹ Več v Trampuž, M., Oman, B., Zupančič, A.: *Zakon*, str. 90. ZASP primeroma našteva le najbolj tipične pravice, tako da »varuje avtorja tudi pred novimi oblikami in postopki izkoriščanja, ki jih bo razvoj tehnike šele prinesel«.

⁷⁰ ZASP, člen 23.

⁶⁷ ZASP, člen 20.

čunalnika). Gre za najpogostejši način izkoriščanja prevoda dela, ki obsega različne stopke telesnega reproduciranja od tiska, tonskega in vizualnega snemanja do priprave in shranitve dela v elektronski obliki. Prevod nekega dela se lahko natisne in izda v knjižni obliki, v obliki članka v dnevnem tisku in drugih periodičnih publikacijah ali pa pri tolmačenju sodnih postopkov v obliki zapisnika o glavni obravnavi. Poleg tega se prevod nekega dela lahko reproducira s tonskimi in vizualnimi snemalnimi napravami (posnetki javnih izvedb prevedenih besedil za potrebe arhiviranja, predvajanja po radiu ali televiziji, posnetki, narejeni izključno z namenom predvajanja po radiu ali televiziji, snemanje mednarodnih kongresnih prireditve, ki jih udeleženci lahko spremljajo zaradi simultane prevajanja ...), v zadnjem času pa je vedno bolj pomembna tudi dosegljivost naštetih pojavnih oblik v elektronski obliki.

Vrsta postopka, trajanje in obseg reproduciranja pravno niso relevantni, je pa zaradi številnih možnih načinov in oblik telesnega reproduciranja pri pogodbenem prenosu te pravice koristno natančno opredeliti, katere konkretne načine izkoriščanja prevoda prevajalec dovoljuje.

b. S pravico reproduciranja je vsebinsko povezana *pravica distribuiranja*⁷¹. Distribucija avtorskega dela pomeni razpolaganje z izvirnikom ali primerki svojega dela tako, da se ti dajo v promet s prodajo ali z drugačno obliko prenosa lastninske pravice ali s tem namenom ponudijo javnosti. »Reproduciranje nekega avtorskega dela na primer v knjigah ne bi imele smisla, če se knjige ne bi smele tudi distribuirati.«⁷² Zato velja domneva o skupnem prenosu obeh pravic, kar praktično pomeni, da prevajalec s tem, ko dovoli reproduciranje

svoje stvaritve, hkrati privoli v distribuiranje primerkov svojega prevoda.

c. *Pravica dajanja v najem*⁷³ je izključna avtorjeva pravica, da dovoli rabo izvirnika ali primerka svojega dela za določen čas in ima od tega neko gospodarsko korist. V zvezi s prevodom gre za izvajanje te pravice predvsem, ko videoteke dajejo v najem videokasete s sinhroniziranimi ali podnaslovljenimi filmi. Tako se izkorišča tudi prevajalčevo delo, ki uporabniku omogoča nemoteno spremljanje avdiovizualnega dela v jeziku, ki ga razume, zato je prav, da ima od tega ekonomsko korist tudi oseba, ki je prevode dialogov prispevala. Enako velja za dajanje v najem avdiokaset, zgoščenk in drugih primerkov avtorskih del, ki vsebujejo kakšno prevedeno delo.

č. *Pravica javnega izvajanja*⁷⁴ zajema pravico javnega recitiranja, pravico javnega glasbenega izvajanja in pravico javnega uprizorjanja. Avtorjem književnih, glasbenih gledaliških in podobnih del omogoča, da izključno odločajo o javnih predstavitvah svojih duhovnih stvaritev. Ker se omenjene vrste avtorskih del pogosto uprizarjajo v jeziku, različnem od jezika izvirnika, gre pravica javnega izvajanja tudi prevajalcem javnosti tako predstavljenih del (recitacija prevedene pesmi, uprizoritev gledališke igre v prevodu ...).

d. *Pravica javnega prenašanja*⁷⁵ se prav tako nanaša na recitacije, izvedbe ali uprizoritve avtorskih del, od pravice javnega izvajanja pa se razlikuje po tem, da se umetniška ali druga izvedba priobčuje občinstvu po zvočniku, prek zaslona ali s podobnimi napravami, ki so nameščene zunaj prvotnega prostora ali kraja izvedbe in tako dostopne novemu krogu javnosti (organizator razprodane kulturne prireditve omogoči obiskovalcem, ki so ostali brez vstopnic, da prireditve prek zvočnikov in za-

⁷¹ ZASP, člen 24.

⁷² Trampuž, M., Oman, B., Zupančič, A.: Zakon ..., str. 195.

⁷³ ZASP, člen 25.

⁷⁴ ZASP, člen 26.

⁷⁵ ZASP, člen 27.

slona spremljajo v sosednji dvorani ali na prostem). Tudi tako so javnosti lahko prikazane recitacije, gledališke igre in druga prevedena dela, zato ta pravica prav tako pripada prevajalcem tako uprizorjenih in prenašanih del.

e. *Pravica javnega predvajanja s fonogrami in videogrami*⁷⁶ je izključna pravica, da se recitacije, izvedbe ali uprizoritve dela, ki so posnete na fonograme ali videograme, priobčijo javnosti. Kadar so na fonogramu ali videogramu posnetki recitacije, izvedbe ali uprizoritve dela v prevodu, gre ta pravica tudi prevajalcu teh del.

f. *Pravica radiodifuznega oddajanja*⁷⁷ za prevajalca pomeni, da se njegov prevod priobči javnosti prek radijskega ali televizijskega oddajanja. Prevod oziroma izvedba prevoda se pretvori v radiodifuzne programske signale, te pa RTV-organizacija brezžično, po kablu ali prek satelita oddaja v javnost. Prevajalčeva stvaritev postane tako dostopna širokemu, praviloma nedoločenemu in anonimnemu krogu radijskih poslušalcev in televizijskih gledalcev. Prevajalcu gre zato pravica, da tovrstno priobčitev svojega prevoda dovoli ali prepove. Vrste priobčitve prevoda prek radijskih valov ali televizijskih signalov so številne. Obsegajo prevode tujih avdiovizualnih del v obliki sinhroniziranih ali podnaslovljenih dokumentarnih oddaj in filmov, prevode tujih reklamnih sporočil, posnetke izvedb prevedenih del (recitacije pesmi, dramske igre ...), simultano ali konsektivno tolmačenje ob pogovorih s tujimi sogovorniki itd.

Pravica radiodifuznega oddajanja se ne nanaša na vse prevode prispevkov, ki sestavljajo informativne oddaje. Te so večinoma sestavljene iz avtorskopravno nevarovanih tiskovnih poročil, ki jih pošiljajo tudi tuje tiskovne agencije. Njihov namen je obveščanje javnosti o vsakodnevni dogodkih, zato bi avtorsko-

pravno varstvo tovrstnih prevodov ne bilo smiselno. Enako velja za prevedena dela, izdaje ali izvedbe teh del, o katerih se pri obveščanju o vsakodnevni dogodkih poroča in se pri tem vidijo ali slišijo⁷⁸.

g. *Pravica radiodifuzne retransmisije*⁷⁹ v zvezi s prevodom pomeni, da prevedeno delo, pretvorjeno v radiodifuzne programske signale in poslano v eter, priobči občinstvu druga RTV-organizacija prek svoje telekomunikacijske mreže. To mora storiti sočasno, nespremenjeno in neskrajšano, sicer gre za druge materialne avtorske pravice (snemanje, radiodifuzno oddajanje posnetka, predelava).

h. *Pravica sekundarnega radiodifuznega oddajanja*⁸⁰ ureja priobčitev javnosti nekega radiodifuzno oddajanega dela po zvočniku, zaslonu ali podobni napravi. Za prevajalca postane ta pravica aktualna, ko je v nekem javnem prostoru (v lokalu, na ulici, v čakalnici, avtobusu ...) nameščen radijski ali televizijski sprejemnik, prek katerega je javnosti v obliki zvočne ali slikovne reprodukcije predvajano neko prevedeno delo (prevedena radijska igra, podnaslovljen ali sinhroniziran film ...).

i. *Pravica predelave*⁸¹ avtorju zagotavlja monopol nad ustvarjalnimi posegi v njegovo delo, tako da dovoli ali prepove prevod, priredbo, spremembo ali drugačno predelavo svoje stvaritve, hkrati pa mu daje tudi monopol nad izkoriščanjem novonastalega dela⁸².

Čeprav je že prevod sam predelava izvirnega dela, je lahko tudi predmet nadaljnje predelave. Na podlagi prevoda se lahko neko delo ponovno prevede (npr. angleški prevod kitajskega izvirnika uporabi prevajalec za prevod v slovenski jezik), lahko se predela v filmski

⁷⁸ ZASP, člen 48.

⁷⁹ ZASP, člen 31.

⁸⁰ ZASP, člen 32.

⁸¹ ZASP, člen 33.

⁸² Trampuž, M., Oman, B., Zupančič, A.: Zakon ..., str. 111.

⁷⁶ ZASP, člen 28.

⁷⁷ ZASP, člen 30.

scenarij ali gledališko igro, prevod se lahko tudi skrajša in se pripravi povzetek ali pa se v nespremenjeni obliki vključi v novo delo. Možnosti predelave je verjetno vsaj toliko, kot je predelovalcev, vsi pa potrebujejo za predelavo dovoljenje avtorja. Ker o izkoriščanju prevoda poleg prevajalca odloča tudi avtor izvirnika, morata s predelavo prevoda vedno soglašati oba; avtor izvirnega dela na podlagi svoje izključne pravice do uporabe dela v predelani obliki, prevajalec pa na podlagi svoje avtorske pravice na prevodu. Predelava, opravljena z dovoljenjem le enega od njiju, pomeni nedopusten poseg v pravico drugega. Če se v slovenščino prevaja roman, ki je v izvirniku napisan v angleščini, na podlagi francoskega prevoda, je za tak prevod poleg dovoljenja avtorja romana potrebno tudi dovoljenje avtorja francoskega prevoda. Nasprotno dovoljenje prevajalca za predelavo ni potrebno, če je predmet predelave ponovno izvirno delo. Avtorska pravica prevajalca, ki je neko delo prevedel v slovenski jezik, ni ovira za morebiten ponoven prevod istega dela v isti jezik, četudi je njegov avtor drug prevajalec. S prevodom nekega dela dobi prevajalec avtorsko pravico samo na svojem prevodu, o uporabi, izkoriščanju in predelavi prvotnega dela pa še naprej izključno odloča avtor tega dela.

Ali vsak poseg v prevod pomeni kršitev avtorske pravice prevajalca in avtorja izvirnika? Šteje se, da lahko založnik samostojno popravi očitne pravopisne napake, ne da bi s tem posegal v njuni avtorski upravičenji.⁸³ Vsaka druga sprememba prevoda pa je nedopustna in zato pomeni kršitev pravic avtorja izvirnega dela in prevajalca.

Predelava prevoda, tudi če je dovoljena, mora biti korektna, sicer lahko povzroči skazitev avtorskega dela. Za kršitev moralne avtorske pravice spoštovanja dela zadošča že možnost okrnitve avtorjeve osebnosti, prevajalec

in avtor izvirnega dela pa se nanjo lahko sklicujeta tudi, če sta s predelavo soglašala.

7.4.3. Druge pravice

a. *Pravica dostopa*⁸⁴ omogoča avtorju fizičen dostop k izvirniku ali primerku svojega dela, če je to potrebno zaradi uresničevanja pravice reproduciranja ali pravice predelave dela in če to ne nasprotuje posestnikovim upravičenim interesom. V poštev pride zlasti pri likovnih, fotografskih in arhitekturnih delih, v zvezi s prevodom pa bi jo bilo mogoče uporabiti, ko bi bil ohranjen edino njegov rokopis, pa ta ne bi bil v posesti prevajalca, tj. njegovega avtorja.

b. *Pravica javnega posojanja*⁸⁵ daje avtorju pravico do ustreznega nadomestila, kadar se posojajo izvirnik ali primerki njegovega dela. Gre za prepustitev izvirnikov ali primerkov del v rabo za določen čas in brez komercialnih namenov, posojanje pa mora potekati prek javnih zavodov (knjižnice, arhivi ...). Posojajo se lahko knjige, časopisi, revije, note, avdio- in videokasete, zgoščenke, likovna in fotografska dela, nekatera od teh avtorskih del tudi v prevodu. Za prevajalca postane ta pravica aktualna takrat, ko se tako posojajo primerki njegovega avtorskega dela – prevoda. Pravica javnega posojanja ne velja za rabo pisanih del v javnih knjižnicah, zato je možnost uporabe te pravice za prevajalca precej zmanjšana.

c. *Pravica do nadomestila*⁸⁶ zagotavlja avtorju poplačilo za prikrajšanje, ki nastaja zaradi dovoljenega zasebnega in drugega lastnega reproduciranja. Obseg izkoriščanja avtorskega dela v okviru dovoljene proste uporabe je nemogoče nadzorovati in izračunati, zato se višina avtorskega honorarja določi pavšalno. Nadomestilo se pobira posredno, v okviru cene naprav za reproduciranje (fotokopirni stro-

⁸⁴ ZASP, člen 34.

⁸⁵ ZASP, člen 36.

⁸⁶ ZASP, člen 37.

⁸³ Cigoj, S.: Zbirka ..., str. 65.

ji, snemalne naprave), praznih nosilcev zvoka in slike (prazne avdio- in videokasete, zgoščenke, mini diski, DVD-ji) in po prometu fotokopirnic (število izdelanih fotokopij).

Prevod nekega dela je javnosti najpogostejše dostopen v obliki tiskanih del, zato verjetno ni pretiran sklep, da je najpogostejša in najbolj razširjena oblika reproduciranja prevoda za lastno uporabo prav fotokopiranje. Zaradi množičnosti in nepreglednosti sicer zakonsko dovoljenega zasebnega in drugega lastnega reproduciranja⁸⁷ lahko avtorji pravico do nadomestila uveljavljajo samo prek kolektivne organizacije. Vsakdo, ki zase fotokopira prevedeno knjigo ali članek, s tem izkorišča tudi prevajalčevo delo. Nadomestilo za prosto uporabo stvaritve že po zakonu pripada tudi prevajalcu, a ta prav vsakega fotokopiranja svojega dela iz čisto praktičnih razlogov sam ni sposoben nadzorovati. Na mesto posameznega avtorja tu stopi kolektivna organizacija⁸⁸. Ta namesto avtorjev od uporabnikov pobere nadomestila, navadno v pavšalno določenih zneskih oziroma glede na promet (število fo-

tokopij, ki jih v fotokopirnici naredijo v nekem časovnem obdobju), tako zbrana sredstva pa naj bi se potem razdelila med avtorje.

Izvajanje pravice do nadomestila zaradi zasebnega fotokopiranja je v pristojnosti Avtorske agencije za Slovenijo⁸⁹; ta prispevke od fotokopirnic redno pobira in jih tudi pošilja organizacijam avtorjev, založnikov in izvajalcev (SAZAS-u, ZAMP-u ...). Te naj bi na podlagi baz podatkov o uporabi posameznih avtorskih del avtorjem, torej tudi prevajalcem, nakazovale ustrezne zneske. Kako ta sicer do avtorjev prijazen sistem deluje v praksi, vedo najbolje povedati avtorji sami. Poudariti pa je treba, da je izgradnja tega instituta, določanje višine honorarjev, ki naj jih posamezen avtor dobi, zaradi izjemno oteženih možnosti nadzora nad dejanskim izvajanjem pravice do prostega reproduciranja (čigava dela se izkoriščajo in v kakšnem obsegu) zapleten postopek, za katerega je prav tako potreben čas, preden bo v praksi tudi dejansko in v popolnosti zaživel.

8. Trajanje avtorske pravice

Avtorska pravica traja za časa avtorjevega življenja in še 70 let⁹⁰ po njegovi smrti. Za prevajalca ima varstveni rok dvojen pomen. Na svojem prevodu dobi samostojno avtorsko pravico prevajalca, ki ga upravičuje do razpolaganja s svojim delom, spoštovati pa mora tudi

⁸⁷ ZASP, člen 50.

⁸⁸ Kolektivna organizacija je praviloma nacionalno združenje avtorjev neke vrste del (npr. kolektivna organizacija avtorjev glasbenih del, kolektivna organizacija avtorjev likovnih in fotografskih del, kolektivna organizacija izvajalcev ...), ki se ustanovi izključno za uveljavljanje pravic svojih članov. Kolektivno uveljavljanje avtorskih pravic pomeni, da se avtorske pravice uveljavljajo za več avtorskih del več avtorjev hkrati. Tega ne počno avtorji sami, pač pa namesto njih kolektivna organizacija, saj individualno uveljavljanje avtorskih pravic z razvojem novih tehnologij za množično izkoriščanje avtorskih del (radio, televizija, fotokopirni stroji, računalniki, internet ...) postane zanje praktično nemogoče. Več o kolektivnem uveljavljanju pravic v ZASP-u, členi 146–163.

⁸⁹ Avtorska agencija za Slovenijo, ki ji je Urad RS za intelektualno lastnino izdal le začasno dovoljenje za kolektivno uveljavljanje pravic privatnega reproduciranja, ni kolektivna organizacija in to nalogo opravlja le do ustanovitve samostojne kolektivne organizacije, ki bo skrbela za pobiranje nadomestil, ki pripadajo avtorjem zaradi privatnega reproduciranja.

⁹⁰ Skladno z Direktivo Sveta EGS 93/98 o uskladitvi trajanja varstva avtorske pravice in določenih sorodnih pravic.

pravice drugih avtorjev. Dokler traja avtorska pravica na prvotnem delu, sme tega prevesti le z dovoljenjem avtorja oziroma avtorjevih dedičev. Objava previda brez avtorjevega soglasja v tem času pomeni nedopusten poseg v avtorsko pravico na prvotnem delu.

Avtorska pravica s potekom časa ne zasta- ra, temveč ugasne. S pretekom rokov trajanja avtorsko delo ni več avtorskopravno varovano. Na delu ni več avtorske pravice oziroma nje- nih osebnostnih, materialnih in drugih upravi- čenj.⁹¹ Za prevajalca to pomeni, da tako delo lahko vsakdo prosto prevaja in tak prevod tudi objavi, reproducira in z njim drugače razpol- aga. Hkrati se mora prevajalec še zavedati, da po preteku varstvene dobe (70 let po prevajal- čevi smrti) tudi njegov prevod ni več varovan in postane predmet proste uporabe. Duhovne stvaritve nosijo v sebi težnjo, da po tem, ko so bili upoštevani moralni in ekonomski interesi avtorjev in njihovih dedičev, postanejo splo- šno dobro. Tako ureditev utemeljuje dejstvo, da je tudi avtor sam pri njihovem ustvarjanju črpal iz splošne kulturne dediščine.⁹²

9. Kršitve avtorske pravice pri prevajanju

Vsak neupravičen poseg v avtorsko pravico pomeni kršitev te pravice. Tisti, čigar pravice po ZASP-u so bile kršene oziroma mu grozi dejanska nevarnost, da bodo kršene, lahko zahteva zoper kršilca (kršilce) varstvo pravic

⁹¹ ZASP je po nemškem zgledu sprejel rešitev, po kateri skladno z načelom monizma avtor- ske pravice s pretekom zakonskih rokov ugasne celotna avtorska pravica, skupaj z moralnimi upravičenji. Več v Trampuž, M., Oman, B., Zupančič, A.: Zakon ..., str. 174.

⁹² Trampuž, M., Oman, B., Zupančič, A.: Za- kon ..., str. 172–173, enako tudi Štempihar, J.: Avtorska ..., str. 23: »Splošni kulturni sklad je nastal iz prispevkov prednikov in se s prispevki sodobnikov obnavlja, dopolnju- je, spreminja, pa tudi kazi in kali.«

in povrnitev škode po pravilih o povzročitvi škode.

Avtorsko pravico v zvezi s prevodom lahko krši prevajalec, ki brez dovoljenja avtorja pre- vede neko slovstveno delo in tak prevod obja- vi ali pa objavi prevod, katerega avtor je kdo drug, kot svojega (plagiat). Prevajalec se lah- ko pojavi tudi v vlogi oškodovanca, kadar tret- je osebe samovoljno, neavtorizirano posežejo v njegovo (moralno ali materialno) avtorsko pravico.

9.1. Prevod brez dovoljenja avtorja izvirnega dela

Vsakdo lahko za svojo zabavo ali učenje zase prevede katerokoli slovstveno delo. Tovrstna predelava je dopustna v okviru proste upora- be; tako ustvarjen prevod ne pomeni nedo- pustnega posega v avtorsko pravico avtorja iz- virnika in zanj ni treba plačati nobenega na- domestila. Vendar pa tak prevod lahko rabi prevajalcu le za njegovo osebno rabo. Lahko ga prebira, hrani v predalu ..., ne sme pa biti namenjen niti dostopen javnosti. Če želi ose- ba, ki je neko delo prevedla, svoj prevod tudi objaviti, potrebuje za to dovoljenje avtorja pr- votnega dela. Če prevajalec objavi ali drugače javno priobči prevod brez soglasja avtorja, to lahko pomeni celo neupravičeno izkoriščanje avtorskega dela, ki ga med kazniva dejanja uvršča tudi slovenski Kazenski zakonik⁹³, če je prevajalcu mogoče pri tem dokazati namen pridobitve večje protipravne premoženjske koristi.

9.2. Plagiat

Plagiat (lat. plagiarus, prodajalec ljudi), v lite- raturi imenovan tudi duhovna tatvina, v prav- nem smislu pomeni kršitev avtorske pravice, pri kateri si nekdo zavestno lasti tuje delo, del-

⁹³ Kazenski zakonik (KZ), Uradni list RS, št. 63/94 s kasnejšimi spremembami in dopol- nitvami, člen 159.

no ali v celoti, tako da ga označi za svojega. Prilastitev tujega avtorstva je najpogostejše podana s tem, da plagiator v zvezi s tujim delom navede svoje ime (ZASP, člen 18) ali pa pri citatu ne navede imena pravega avtorja (ZASP, člen 51/2).⁹⁴

O plagiatu v zvezi s prevodom govorimo, kadar kdo tuj prevod zavestno uporabi kot svojega oziroma pri ustvarjanju svojega prevoda zavestno posnema že izdelan prevod dela, ki ga prevaja. Že izdelan prevod nekega dela ne more biti ovira za ponovno prevajanje tega dela v isti jezik in zgolj to, da je nekdo isto delo vnovič prevedel, ne implicira nujno tudi obstoja plagiata. Prevod je duhovna stvaritev avtorja, ki ji prevajalec da svoj individualni pečat. Kot tak ne posega v pravico drugih prevajalcev, ki so morda isto delo prevedli pred njim. Novost dela se v avtorskem pravu zahteva samo v smislu subjektivne novosti, zato tudi varstvo dveh identičnih prevodov ni izključeno, če bi nastala neodvisno drug od drugega. Bistvene predpostavke plagiata bodo torej izpolnjene samo takrat, ko bo prevajalec, delno ali v celoti, zavestno prevzel v svoj izdelek prevod drugega avtorja in ga objavil kot svojega.

Kvantitativni obseg prevzetega dela pravno ni relevanten, za kvalifikacijo plagiata zadostuje prevzem že ene same misli, če jo avtor uporabi, pa ne pove, da ni njegova. Citat brez navedbe avtorja je plagiat. Ali lahko govorimo o plagiatu, kadar kdo navaja odlomek tujega avtorja iz prevedenega dela, pa pri tem navede samo avtorja izvirnega dela, ne pa tudi prevajalca, ki je misli prestavil v drug jezik? Bistvo citata je vsebina misli, avtor te pa ni prevajalec. Ob citatih se zato običajno navaja samo avtor navedka. Štetje je treba, da je dovolj, če je na podlagi oznake avtorstva in vira mogoče poiskati delo, iz katerega citat izvira. To omogoča tudi identifikacijo prevajalca, vprašanje

pa je, ali to ne pomeni kršitve prevajalčeve pravice do navedbe avtorstva.

Samoplagiat, tj. prevzemanje stvaritev od samega sebe, je dovoljen. Prevajalec svoj prevod lahko uporabi pri ponovnem prevajanju istega dela. Lahko ga ohrani v bistvenih potezah in spremeni, popravi samo nekatere dele. To ni plagiat, saj ne pomeni prevzemanja tujega dela, kar je eden izmed bistvenih elementov plagiata. Težava lahko nastane, če prevajalec uporabi svoje delo, na katerem je pravico izključno prepustil tretji osebi (npr. založniku). Vendar to ni več vprašanje plagiata, ampak avtorskega pogodbenega prava.

Plagiat je tudi prevod dela, ki ga prevajalec ne podpiše kot prevajalec, ampak kot avtor.

Plagiat spada med najhujše posege v avtorsko pravico, zato ga je zakonodajalec kvalificiral tudi kot kaznivo dejanje, kršitelju pa grozi denarna kazen ali celo zapor do enega leta.⁹⁵ Avtor lahko uveljavlja še zahtevek za priznanje avtorstva in odškodninski zahtevek.

9.3. Kreativnost prevajalca kot poseg v avtorsko pravico

Za prevajanje je vedno potreben ustvarjalen odnos do besedila. Ustvarjalen prevod besedila, v nasprotju z dobesednim, ki zvesto izraža sporočilo izvirnika, je še posebej dobrodošel pri prevajanju literarnih del. Pri dramskem prevajanju prevajalec pogosto naleti na t. i. neprevedljive fraze, ki imajo neki točno določen pomen samo v izvirniku, v prevodu pa se ta izgubi.

Vinko Möderndorfer⁹⁶ navaja primer iz Feydeaujeve igre Dama iz Maxima, kjer se avtor pogosto poigrava z imeni junakov. Prevajalka se je odločila, da si bo ime junaka na novo izmislila, ker se ime in njegov podpomen nista dala prevesti. Ta avtorska domislica jo je hkrati prisilila, da je morala na novo ustvariti

⁹⁴ Trampuž, M., Oman, B., Zupančič, A.: Zakon ..., str. 79.

⁹⁵ KZ, člen 158.

⁹⁶ Möderndorfer, V.: Prevajanje ..., str. 51–57.

še celo vrsto prizorov, ki so sicer v izvirniku precej drugačni. V primerjavi z izvirnikom so »slovenski prevodi podobnih situacij mnogo bolj duhoviti, hkrati pa je bila intervencija na mestu in potrebna, saj bi brez nje igra izgubila nekaj prekrasnih biserov«. Ali je prevajalka ravnala zoper avtorja? Ali se je v dilemi med prevodom, zvestim izvirniku, in ustvarjalnim prevodom pravilno odločila? Zdi se, da mora biti odgovor na prvo vprašanje nikalen in na drugo pritrdilen. Če je predmet prevajanja komedija, je naloga prevajalca, da zabavne in duhovite prizore ohrani tudi v prevodu. Včasih to lahko doseže s preprostim prestavljanjem besed v drug jezik, pogosto pa to ni mogoče. Z dobresednim prevodom bi se komedija lahko spremenila v dolgočasne, nerazumljive dialoge, to pa gotovo ni cilj niti prevajalca niti avtorja izvirnega besedila. Prevod mora ohraniti smisel, rdečo nit tudi v drugem jeziku. Kreativno prevajanje, ki se zaradi objektivnih vzrokov ne more držati izvirnika, ga pa s svojjo izvirnostjo nadgradi in dopolni, je potrebno in ne pomeni nedopustnega posega v avtorsko pravico avtorja izvirnika. Prevajalec mora v takih primerih paziti le, da tak prevod ne preraste v priredbo, saj mora to avtor izvirnika izrecno dovoliti.

10. Za konec

Avtorskopravno varstvo prevoda, kot ga poznamo danes, se je v razmeroma kratki zgodovini avtorskega prava oblikovalo postopoma. Najprej je bila avtorju izvirnega dela priznana pravica, da prevod svoje stvaritve dovoli ali prepove, status avtorskega dela pa je na naših tleh prevodu izrecno priznal šele ZAP/1957. Danes je avtorskopravno varstvo prevoda v zakonodajah različnih držav večinoma urejeno v sklopu varstva predelav in je izenačeno z varovanjem drugih stvaritev v književnosti, znanosti in umetnosti.

Prevod je avtorsko delo, čeprav je njegov nastanek vezan na poprejšnji obstoj drugega

pisanega ali govornega dela. Individualni prispevek in ustvarjalnost prevajalca nista v kreiranju nove vsebine dela, temveč v predstavljanju te vsebine pripadnikom druge jezikovne skupnosti.⁹⁷ Prevod, ki nastane kot posledica prevajalčevega duhovnega napora, izraža njegov osebni slog in predstavlja vsebino dela tako, kot jo je razumel prevajalec. Pri tem prevajalčevo intelektualno delo ni usmerjeno le v mehansko prestavljanje besed iz enega jezika v drugega, temveč tudi v ohranitev umetniške ali strokovne vrednosti prvotnega besedila. Prevajalec si vedno prizadeva za to, da bo njegov prevod imel na bralce oziroma poslušalce učinek, čim bolj podoben tistemu, ki ga je na uporabnike imel izvirnik. Samo zato, ker prevod poustvarja že izražene misli drugega avtorja, mu ne gre odrekati kreativnosti in s tem avtorskopravnega varstva, kajti za nastanek prevoda, ki naj bo avtorskopravno varovan, znanje vsaj dveh jezikov nikakor ni dovolj.

Prevod je rezultat ustvarjalnega miselnega procesa, ki ga je zmožen samo človek. Avtor prevoda ne more biti računalnik oziroma njegova programska oprema, čeprav hiter tehnološki razvoj v zadnjem času izdelavo prevodov z računalnikom že omogoča. Procesi, ki potekajo znotraj računalnika, zakonskim zahtevam po individualnosti in intelektualnosti izdelka ne zadostijo, čeprav jih sproži človek, uporabnik. Kdo se šteje za avtorja tako nastalega prevoda, bo še treba določiti, kajti ZASP tega vprašanja ne rešuje.

Prav tako se v dobi informacijske družbe zastavlja vprašanje, kako rešiti vprašanje reproduciranja avtorskih del v elektronski obliki in varovanja novih vrst priobčitve teh del (npr. prek računalniškega zaslona), ki jih razvoj informacijske tehnologije omogoča. Zakonoda-

⁹⁷ Cigoj, S.: Zbirka ..., str. 53: »Prevajalec je vezan na kompozicijo prejšnjega dela in je njegova stvaritev le v ekspresiji.«

jalec je upošteval, da mora pravo slediti razvoju in ne nasprotno⁹⁸, in postavil dovolj široke določbe, ki avtorskopravno varstvo z ustrežno interpretacijo omogočajo. Zaradi ogromnih razsežnosti tega medija je izkoriščanje avtorskih del prek informacijskih omrežij težko nadzorovati, zato je učinkovito izvajanje zakonskih določb pri tem področju zelo oteženo. Na tem mestu naj morda le omenim nedavno sprejeti Zakon o spremembah in dopolnitvah ZASP-a⁹⁹, ki uvaja novo materialno avtorsko pravico dajanja na ogled javnosti, s katero se imetnikom pravic dajejo pooblastila za ravnanje z njihovimi avtorskimi deli v elektronskih omrežjih.

Varstvo prevoda je v slovenskem pravu ustrezno urejeno. Kadar kakšnega vprašanja zakon ne obravnava posebej, je odgovor treba poiskati z interpretacijo splošnih določb. Ohlapne zakonske formulacije pa lahko pomenijo nevarnost, kadar je posamezno zakonsko določilo mogoče preširoko razlagati. Katero delo se v konkretnem primeru šteje za avtorsko, bo v sporu moralo odločiti sodišče. Vsebinsko t. i. pravnih standardov bo tudi v avtorskem pravu podrobneje opredelila šele sodna praksa. Različna vprašanja v zvezi z razlago posameznih določb se verjetno pojavljajo predvsem na teoretični ravni, saj so judikati v zvezi z avtorskopравnim varstvom prevoda v slovenski sodni praksi za zdaj še redki. Večina sporov nastane predvsem zaradi neplačila avtorskih honorarjev.

Z Zakonom o avtorski in sorodnih pravicah je Slovenija dobila zelo sodobno in celostno ureditev avtorskega prava. Človekov um je eno glavnih vodil kulturnega in tehnološkega razvoja, zato je ustvarjalne dosežke treba varovati in primerno nagraditi ter tako spodbujati ljudi k nadaljnjemu ustvarjanju. Zato je pravilno, da med stvaritve, ki jih avtorsko pravo varuje, spadajo tudi prevodi, kajti »ne danes ne pred štiristo leti prevajanje ni bilo, ni in ne more biti samo rokodelstvo in obrt, niti ne umetna obrt, temveč tudi umetnost in znanje. S tem pa tudi svoboda in odgovornost.«¹⁰⁰

Literatura:

- CIGOJ, Stojan: Avtorska pravica obdelave in priredbe v mednarodnem in primerjalnem pravu, ZZR 1984, Ljubljana 1984
- CIGOJ, Stojan: Zbirka člankov in razprav o avtorskem pravu, Pravna fakulteta v Ljubljani, Ljubljana 1970
- CORNISH, W. R.: Intellectual property: patents, copyright, trade marks and allied rights, third edition, Sweet & Maxwell, London 1996
- de FREITAS, Denis: The United Kingdom new Copyright Law, RIDA 143, januar 1990
- DITTRICH, Robert: Zum Urheberrechtsschutz von Übersetzungen, UFITA 100/1985
- GOLDSTEIN, Paul: Copyright in the New Information Age, UFITA 121/1993
- JANVIER, Elisabeth: Vous avez dit auteurs?, RIDA 107, januar 1981
- JERMAN, Frane: Književni prevod in nacionalna identiteta, 17. prevajalski zbornik, Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Ljubljana 1993
- KALAN, Vladimir: Prevajanje filozofije, okrogla miza, 16. prevajalski zbornik, Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Ljubljana 1992
- MODER, Janko: Ob Trubarjevih »treh rečeh«, 10. prevajalski zbornik, Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Ljubljana 1985
- ⁹⁸ Goldstein, P.: Copyright in the New Information Age, UFITA 121/1993, str. 5: »Copyright law is the child of technology.«
- ⁹⁹ Uradni list RS št. 9/2001.
- ¹⁰⁰ Moder, J.: Ob Trubarjevih »treh rečeh«, 10. prevajalski zbornik, Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Ljubljana 1985, str. 39.

- MODER, Janko: Prevod kot sestavni del narodove identitete, 17. prevajalski zbornik, Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Ljubljana 1993
- MÖDRNDORFER, Vinko: Prevajanje – ponovno zapisovanje že napisanih zgodb na svoj način, 18. prevajalski zbornik, Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Ljubljana 1994
- PAVČEK, Tone: Brv nad prepadoma, 17. prevajalski zbornik, Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Ljubljana 1993
- PETIT LAROUSSE EN COULEURS, dictionnaire encyclopedique pour tous, Librairie Larousse, Paris 1980
- REHBINDER, Manfred: Urheberrecht, 9. Auflage, C.H.Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1996
- SLOVAR slovenskega knjižnega jezika, IV. knjiga, DZS, Ljubljana 1985
- SPAIĆ, Vojislav: Teorija avtorskog prava i avtorsko pravo u SRFJ, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1969
- STANOVNIK, Majda: Od besede do besedila v literarnem prevodu, 20. prevajalski zbornik, Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Ljubljana 1996
- ŠTEMPIHAR, Jurij: Avtorsko pravo, Gospodarski vestnik, 1960
- ŠTEMPIHAR, Jurij: Osnove avtorskega in iznajditeljskega prava, skripta za IV. letnik pravosodne usmeritve, Univerza v Ljubljani, PF, Ljubljana 1964
- TRAMPUŽ, Miha, OMAN, Branko, ZUPANČIČ, Andrej: Zakon o avtorski in sorodnih pravicah s komentarjem, Gospodarski vestnik, Ljubljana 1997
- TRAMPUŽ, Miha: Avtorsko pravo in likovna umetnost, Časopisni zavod Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana 1996

David Limon

False Friends Revisited

Povzetek

V članku se avtor sprašuje o pomenu »enakovrednosti« pri prevajanju, definira »lažne prijatelje« z jezikoslovnega vidika in pojasni kategorije absolutnih, kontekstnih in izmišljenih lažnih prijateljev. Večino članka zavzema glosar slovensko-angleških lažnih prijateljev in ta dopolnjuje tovrstni glosar, izdan pri DZTPS leta 1988.

Summary

The article questions the relevance of the notion of 'equivalence' to translating and offers a definition of the linguistic phenomenon of 'false friends'. The categories of absolute, contextual and pseudo false friends are explained. A new glossary of Slovene-English false friends is then presented; this represents a major supplement to the glossary published by DZTPS in 1988.

It is 13 years since *Mostovi* published Marjan Golobič's extremely useful glossary of Slovene-English false friends (Golobič 1988) and

even longer since my first article on this subject appeared (Limon 1986). In the intervening years, Slovenia has changed